

HOOFDSTUK 5.

POLITIEK VERTROUWEN VERKLAARD. DE INVLOED VAN LOKALE SCHANDALEN OP HET POLITIEK VERTROUWEN VAN KIEZERS

**Caroline Close, Jérémy Dodeigne, Sofie Hennau and Min
Reuchamps**

Politiek vertrouwen is cruciaal voor de slagkracht van overheden op alle niveaus (Mariën & Hooghe, 2011). Algemeen stellen burgers meer vertrouwen in lokale dan in centrale machthebbers en instellingen. Een vaststelling die regelmatig in verband wordt gebracht met de nabijheid van het lokale bestuursniveau (Jennings, 1997; Van Roosbroek, 2006).

De doelstelling van dit hoofdstuk is om de factoren te begrijpen die een invloed hebben op het vertrouwen van burgers in lokale politici en instellingen, in vergelijking met andere bestuursniveaus. De gemeenteraadsverkiezingen van 2018 vormen daarbij het uitgangspunt. Deze vonden plaats in een specifieke context van zogenoemde lokale schandalen: tijdens de gemeentelijke zittingsperiode 2013-2018 kwamen, zowel in Brussel, Vlaanderen als Wallonië, een aantal (grootschalige) schandalen aan het licht waarin lokale politieke instellingen en actoren een hoofdrol speelden. Uitgaande van deze context rijst de specifieke vraag in welke mate deze schandalen het politiek vertrouwen hebben beïnvloed bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2018.

Dit hoofdstuk streeft drie doelstellingen na. In de eerste plaats beogen we het vertrouwen van burgers in het lokale, regionale en federale bestuursniveau op een beschrijvende manier in kaart te brengen. In lijn met voorgaande studies (Henry et al., 2015; Hooghe et al., 2011; Hennau & Ackaert, 2013), onderzoekt dit hoofdstuk ten tweede de variatie in politiek vertrouwen naargelang de regio en een aantal individuele kenmerken van de kiezers (socio-demografisch profiel, politieke attitudes en stemgedrag). Het vernieuwende van dit hoofdstuk komt tot uiting in een derde deel, waar een antwoord wordt gezocht op de vraag in welke mate lokale politieke schandalen in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen een invloed hebben op het politiek vertrouwen en – uiteindelijk – op het politiek gedrag van kiezers. Om deze laatste analyse mogelijk te maken, zijn we voor elke gemeente uit de steekproef van de exitpoll nagegaan of deze al dan niet getroffen was door een lokaal politiek schandaal (o.a. Publipart, Publifin, Samusocial om de meeste bekende te noemen) tijdens de zittingsperiode 2013-2018.

Vooraleer dieper in te gaan op de empirische resultaten, bespreekt een eerste paragraaf de bestaande kennis inzake vertrouwen in het lokale niveau in België. Een tweede deel zoomt in op het verband tussen schandalen en vertrouwen en formuleert een aantal hypothesen ter zake. De data en de gebruikte variabelen worden toegelicht in een derde deel, alvorens stil te staan bij de empirische onderzoeksresultaten. Dit empirisch deel focust op de regionale en individuele variatie in het ver-

trouwen in lokale instellingen. Daarbij krijgt de impact van lokale schandalen op het vertrouwen van kiezers specifieke aandacht. In een laatste onderdeel worden de voornaamste conclusies geformuleerd. Deze luidt dat lokale schandalen leiden tot een afname van het politiek vertrouwen. Deze invloed hangt evenwel af van de manier waarop kiezers de betrouwbaarheid van hun vertegenwoordigers evalueren.

1. Politiek vertrouwen op het lokale niveau in België

Zowel nationale als internationale literatuur besluit dat het politiek vertrouwen van burgers toeneemt naarmate instituties zich dichterbij de burger bevinden. Algemeen hebben burgers met andere woorden meer vertrouwen in lokale dan in regionale en nationale instituties. Deze conclusie, die overigens ook specifiek voor België geldt, wordt vaak in verband gebracht met de nabijheid van dit bestuursniveau, de grotere zichtbaarheid ervan en de meer directe impact op het leven van de burgers (Bouckaert et al., 2004; Jennings, 1998; Van Roosbroek, 2006).

Specifiek voor het Belgische lokale niveau, toonde de exitpoll van de gemeenteraadsverkiezingen van 2012 aan dat de kiezers over het algemeen minder vertrouwen stellen in de burgemeester dan in het college van burgemeester en schepenen en de gemeenteraad (Hennau & Ackaert, 2013). Op basis van data van de regionale, federale en Europese verkiezingen van 2014 vergeleken Henry et al. (2015) het vertrouwen van kiezers in diverse instituties: de politie, media, politieke partijen, het parlement, het regionale en het federale parlement, de regionale en federale regering. Deze gegevens toonden aan dat, van alle instituties, politieke partijen en individuele politici algemeen het minst vertrouwen genieten. Kiezers stellen daarentegen het meest vertrouwen in het parlement. Beide studies wezen bovendien op significante verschillen tussen de regio's: een handvol instituties buiten beschouwing gelaten, hebben Vlamingen over het algemeen meer institutioneel vertrouwen dan Walen.

Naast deze beschrijvende analyses werd vertrouwen als afhankelijke en als onafhankelijke variabele gebruikt in diverse verklarende analyses. Zo onderzochten Hennau en Ackaert (2013) de invloed van socio-demografische kenmerken en politieke attitudes op het vertrouwen in lokale instituties. Naast de politieke attitudes hebben zowel opleidingsniveau als beroepssituatie een belangrijke invloed op de mate van politiek vertrouwen. De impact van etnische achtergrond is daarentegen eerder beperkt. Henry et al. (2015) focusten daarentegen op het verschil in vertrouwen tussen het parlement en de regering en dit zowel op het federale als op het regionale niveau. Ter verklaring van het verschil in vertrouwen tussen de wetgevende en uitvoerende macht, schoven zij de invloed van de tevredenheid over de regering en van politieke voorkeuren naar voor. Bijkomend wezen zij op significante verschillen tussen de regio's ter zake, waarbij het vertrouwen in Vlaanderen algemeen hoger lag dan in Wallonië.

Als onafhankelijke variabele wordt politiek vertrouwen vaak gebruikt ter verklaring van het stemgedrag (Henry et al., 2015; Hooghe et al., 2011; Hennau & Ackaert, 2013). Algemeen verhoogt een laag vertrouwensniveau de kans dat kiezers opteren voor de zogenaamde *exit*-optie, wat concreet impliceert dat zij blanco of ongeldig stemmen of hypothetisch niet zouden gaan stemmen bij afschaffing van de opkomstplicht. Daarnaast verhoogt een wantrouwige houding ten aanzien van politieke instituties de kans dat kiezers stemmen op extreme of populistische, antisysteempartijen. In de literatuur wordt hiernaar verwezen als de *voice*-optie.

De samenhang tussen politiek wantrouwen en stemgedrag werd bovendien beïnvloed door de specifieke politieke context in Vlaanderen en Wallonië en meer specifiek door het substantieel verschillende partijlandschap in beide landsdelen. In Vlaanderen slaagde N-VA, die zichzelf voor de verkiezingen van 2014 in de markt zette als een anti-establishment partij, erin om een groot deel van de wantrouwige kiezers aan te trekken, samen met Vlaams Belang en Lijst Dedecker (en PvdA+). In Wallonië waren extreme of populistische partijen (FN en PTB-GO) anno 2012 en 2014 minder relevant. Dit maakte dat de groene partij (Ecolo) in zekere mate voordeel haalde uit de gevoelens van wantrouwen bij delen van het kiezerskorps (Hooghe et al., 2011).

De exitpoll van de gemeenteraadsverkiezingen van 2018 vormt een interessante opportuniteit om de robuustheid van sommige van deze bevindingen te testen. De relevantie hiervan is des te groter omwille van de substantiële evoluties en veranderingen die het politieke landschap de voorbije jaren heeft ondergaan in beide landsdelen. In Vlaanderen is de N-VA de grootste politieke partij sinds de verkiezingen van 2014. Deze sterke positie heeft er – samen met de deelname van de partij in een groot aantal lokale meerderheden – toe geleid dat de partij steeds meer gepercipieerd wordt als een meerderheidspartij, dan wel een traditionele partij. In Wallonië valt vooral de toegenomen steun voor radicaal-links (PTB) op: terwijl de partij amper een rol van betekenis speelde in 2009 (regionale verkiezingen) en in 2012 (gemeenteraadsverkiezingen), prijkte ze in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 2018 bovenaan de verkiezingspolls. Samengevat, terwijl in Wallonië weinig relevante antisysteempartijen, populistische partijen en extreemrechtse partijen de *voices* van wantrouwige kiezers konden aantrekken in voorgaande (lokale) verkiezingen, was dit anno 2018 niet langer het geval.

De resultaten van de gemeenteraadsverkiezingen waren op een aantal punten dan ook verrassend: aan Vlaamse zijde ging N-VA achteruit, vooral in het voordeel van Vlaams Belang. Aan Franstalige zijde kwamen de groenen – en in mindere mate PTB – als winnaar uit de verkiezingen. De drie traditionele partijen leden verlies in beide landsdelen.

In lijn met voorgaand onderzoek beschrijft en vergelijkt dit hoofdstuk het vertrouwen van kiezers in en over de verschillende bestuursniveaus. Ten tweede vergelijken we het vertrouwensniveau in de verschillende regio's en testen we de invloed van individuele factoren (socio-demografische factoren, politieke attitudes en voorkeuren en stemgedrag) op politiek vertrouwen. Het meest innovatieve element van dit hoofdstuk wordt uitgewerkt in een derde deel, waarin de impact van

lokale schandalen in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen wordt onderzocht. De volgende paragraaf formuleert hypothesen inzake de verwachte impact.

2. Vertrouwen en (lokale) schandalen

Sinds het begin van de jaren 1990 wijzen politieke analisten in meerdere westerse landen op de contouren van een wijdverspreide crisis van de representatieve democratie (Dalton, 2004; Norris, 1999; Putnam & Pharr, 2000). De waargenomen afname van politiek vertrouwen en publieke participatie, het toenemend ongenoege omtrent het functioneren van de democratie en de toename van de electorale volatiliteit zijn slechts enkele indicatoren van een toenemende kloof tussen politici en burgers (Marien & Hooghe, 2011). Ook in de drie regio's in België worden evoluties in deze richting waargenomen (Deschouwer, 2017; Caluwaerts & Reuchamps, 2018).

De verklaringen voor deze algemene trends zijn talrijk. Zo zou het toenemende wantrouwen een gevolg zijn van het hogere opleidingsniveau van burgers omdat hoger opgeleide kiezers een kritischere houding aannemen ten aanzien van hun instituties en vertegenwoordigers (Norris, 1999). Een andere interpretatie stelt daarentegen dat politiek te complex en moeilijk is voor een meerderheid van de burgers en dat politici en de politiek daardoor steeds vaker gezien worden als een ver-van-mijn-bed-show (Hibbing & Theiss-Morse, 2002).

Verklaringen op kortere termijn brengen het afnemende vertrouwen in instituties en politici in verband met het gedrag en de handelingen van zittende politici. Zo zou de vaststelling dat het beleid niet aansluit bij de verwachten van de kiezers, leiden tot frustraties en wantrouwen. Met betrekking tot de ethische en morele gedragingen van politici, zouden politieke schandalen leiden tot een afname van het vertrouwen van kiezers in politici en instituties (Bowler & Karp, 2004). Deze dynamieken werden reeds in kaart gebracht op het Spaanse lokale niveau (Solé-Ollé & Sorribas-Navarro, 2018).

In de jaren en maanden voor de Belgische gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2018 werd het (lokale) politieke Belgische landschap geplaagd door een reeks affaires en schandalen. De bekendste voorbeelden op het lokale niveau zijn: *Publifin* in Wallonië, *Publipart* in Vlaanderen en *Samusocial* in Brussel. Op het federale niveau zorgde *Kazachgate* voor publieke beroering.

Het Publifin-schandaal onthulde dat zowel gemeentelijke als provinciale mandatarissen van cdH, PS en MR zonder meer presentiegelden ontvingen voor vergaderingen van het intergemeentelijk samenwerkingsverband. De aard en doelstellingen van deze vergaderingen werden ook in vraag gesteld aangezien deze eerder dienden als commerciële fora voor bedrijven in plaats van als plaats voor debat en vragen voor publieke overheden.³²

³² Zie: <https://www.levif.be/actualite/belgique/des-elus-payes-500-euros-la-minute-pour-des-reunions-bidon-chez-publifin-ex-tecteo/article-normal-589067.html>.

Ook het Publipart³³-schandaal, dat bekend raakte in januari 2017, had betrekking op excessieve vergoedingen van lokale mandatarissen voor het bijwonen van vergaderingen. Ook de investeringen van Publipart in gevoelige sectoren als chemische wapens werden op de korrel genomen. Ook het schandaal rond SamuSocial draaide rond excessieve vergoedingen van politici. De grote bedragen geld die politici ontvingen – en die bovendien niet gerelateerd waren aan hun effectief geleverde inspanningen – stonden in schril contrast met de sociale doelstellingen van de non-profit organisatie voor daklozen in de stad Brussel. Het schandaal leidde onder meer tot het voortijdig vertrek van Yvan Mayeur als burgemeester van de stad Brussel.³⁴

Een laatste fel besproken schandaal, dat evenwel in de eerste plaats betrekking had op het federale niveau, betrof *Kazakhgate*. Daarbij zou de liberale gedeputeerde Armand De Decker (burgemeester van Ukkel tussen 2006 en 2017, voormalig Senaatsvoorzitter en minister van Staat) aan ongeoorloofde politieke lobbying hebben gedaan om de wet op de minnelijke schikking versneld te laten goedkeuren door het parlement. Hierdoor kon één van zijn cliënten in 2011 zijn vervolging afkopen.³⁵ De uitbraak van dit schandaal leidde tot een vervroegd einde van zijn burgemeesterschap in Ukkel.³⁶

Bovenstaande bespreking maakt duidelijk dat prominente lokale persoonlijkheden betrokken waren bij deze affaires, van wie de meesten behoorden tot de traditionele partijen (PS, cdH, MR, sp.a, Open Vld, CD&V – maar ook N-VA met kamervoorzitter Siegfried Bracke). De gevolgen waren verregaand: niet alleen leidden de schandalen tot politieke ontslagen en het einde van de regionale meerderheden in Wallonië en Brussel, ook werden – voornamelijk onder druk van minder traditionele partijen – voorstellen gelanceerd die focusten op onder meer deugdelijk bestuur.³⁷

De vraag rijst bijgevolg in welke mate deze gebeurtenissen en hun gevolgen een invloed hebben gehad op (1) het vertrouwen van kiezers in de verschillende bestuursniveaus en (2) op hun stemgedrag bij de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2018. Dit laatste werd tijdens de campagne gesuggereerd door sommige verkiezingspolls, maar werd tot vandaag nog niet op een wetenschappelijke manier onderzocht. Deze bijdrage beoogt deze lacune te dichten. Door de ‘schandaalgemeenten’ (gemeenten waar lokale politici in opspraak kwamen ten gevolge van een schandaal) te vergelijken met andere gemeenten, trachten we in kaart te brengen in welke mate het vertrouwen van de kiezer en haar stemgedrag verschilt in beide groepen van gemeenten.

³³ Publipart is een private dochteronderneming van het intergemeentelijk samenwerkingsverband PubliLec, dat linken had met onder meer Oudernburg, Diksmuide en Oud-Heverlee. De meest bekende betrokken stad was Gent.

³⁴ Zie: https://www.rtbf.be/info/belgique/detail_vous-n-avez-pas-tout-compris-a-l-affaire-du-samusocial-on-fait-le-point?id=9662749.

³⁵ Zie: <https://www.lesoir.be/68780/article/2016-11-14/le-kazakhgate-pour-les-nuls>.

³⁶ De gemeente Ukkel maakt geen deel uit van de steekproef die deelnam aan de ExitPoll.

³⁷ In Vlaanderen leidde dit onder meer tot een beperking van het aantal mandaten en van de presentiegelden voor vertegenwoordigers in intergemeentelijke samenwerkingsverbanden.

Een eerste groep hypothesen heeft betrekking op deze intergemeentelijke verschillen. In de eerste plaats verwachten we dat het politiek vertrouwen lager zal zijn in de zogeheten 'schandaalgemeenten' dan in gemeenten waar zich geen schandalen hebben voltrokken. Een tweede hypothese luidt dat in het bijzonder het vertrouwen in lokale instellingen (het gemeentebestuur en de burgemeester) aangetaast zal zijn aangezien de schandalen zich voornamelijk op het (inter)gemeentelijk niveau voltrokken hebben. Weinig variatie ter zake zou kunnen suggereren dat de impact van de schandalen niet beperkt blijft tot het grondgebied van de betrokken gemeenten, dan wel dat de impact van schandalen op het politiek vertrouwen in sterke mate gerelativeerd dient te worden. Om na te gaan of de impact van de schandalen beperkt blijft tot het grondgebied van de desbetreffende gemeenten, dan wel uitbreidt naar de omliggende gemeenten, onderzoeken we in welke mate een schandaal in een buurgemeente het politiek vertrouwen van respondenten beïnvloedt. We verwachten dat respondenten die nabij een 'schandaalgemeente' wonen minder vertrouwen stellen in de overheid.

Een tweede groep hypothesen focust op de potentiële dynamieken op het individuele niveau, d.i. op de variatie binnen de gemeenten. Concreet verwachten we dat de impact van schandalen op het vertrouwen en het stemgedrag van kiezers gemedieerd wordt door hun persoonlijke (negatieve of positieve) evaluatie en perceptie van politici. De verwachting luidt dat de schandalen slechts een beperkte impact zullen hebben op respondenten die reeds een negatief beeld hebben van politici. Daarbij gaan we ervan uit dat de politieke schandalen voor deze respondenten een loutere bevestiging zijn van het ondeugdelijk gedrag van politici. Omgekeerd verwachten we dat lokale schandalen een negatieve invloed hebben op het politiek vertrouwen van kiezers met een neutrale of positieve visie op politici. Met andere woorden verwachten we dat de negatieve impact van de schandalen op politiek vertrouwen het sterkst zal zijn bij respondenten die een bepaalde "drempel" van wantrouwen nog niet bereikt hebben.

We testen deze hypothesen aan de hand van interactie-effecten in multivariate modellen.³⁸

³⁸ Aangezien de houdingen van kiezers ten aanzien van de betrouwbaarheid van politici in oktober 2018 mogelijk reeds beïnvloed zijn voor de schandalen zelf, kunnen zich problemen stellen van endogeniteit. De empirische data bevestigen evenwel dat de correlatie niet systematisch is. De samenhang tussen het voorkomen van schandalen en de visie van de kiezers op het cliëntelistisch gedrag van politici is niet statistisch significant ($p=0.174$). De verschillen in de scores op de stelling tussen kiezers uit gemeenten die betrokken waren bij een schandaal en kiezers uit andere gemeenten zijn bovendien beperkt (respectievelijk 6.2 en 6.1). De twee andere stellingen inzake de betrouwbaarheid van politici tonen enige statistische samenhang. Echter, de verschillen tussen gemeenten met en zonder schandalen zijn zeer beperkt (maximaal 0.6 op een schaal van 0 tot 10). Intrageemeentelijke verschillen zijn meer dan vier keer lager.

3. Onderzoeksdata en -methoden

3.1. Institutioneel vertrouwen

Om een beeld te krijgen van het institutioneel vertrouwen van de kiezers, dienden de respondenten op een 11-puntensschaal (0-10 waarbij 0 staat voor geen vertrouwen en 10 voor hoog vertrouwen) aan te geven in welke mate zij vertrouwen hebben in: de federale regering, de regionale regering, het gemeentebestuur en de burgemeester (tabel 5.1).³⁹

Tabel 5.1. Vertrouwen in de overheid – Descriptieve statistieken

	Gemiddeld	SD	N
Vertrouwen in de federale regering	4.69	2.42	2993
Vertrouwen in de regionale regering	5.02	2.26	2856
Vertrouwen in de lokale overheid	6.03	2.33	2910
Vertrouwen in de burgemeester	5.78	2.83	2908

Zoals blijkt uit Tabel 5.1 neemt het vertrouwen van kiezers in de overheid toe naarmate de afstand met het desbetreffende bestuursniveau kleiner is. Met andere woorden: kiezers hebben het meeste vertrouwen in het gemeentebestuur en het minste in de federale regering. Deze conclusie ligt in lijn met voorgaande (nationale en internationale) onderzoeksresultaten betreffende vertrouwen in de overheid (Bouckaert et al., 2004; Bral et al., 2011; Van Roosbroek, 2006).

Wanneer we inzoomen op het lokale niveau is het vertrouwen in de burgemeester relatief hoog. Toch stellen kiezers meer vertrouwen in het gemeentebestuur in haar totaliteit dan in de burgemeester. Bovendien vertoont het vertrouwen in de burgemeester de grootste variantie (2.8). Deze resultaten suggereren dat het vertrouwen in de burgemeester niet alleen afhangt van de persoonlijkheid van de individuen, maar ook van de gemeentelijke context.

Tot slot lijkt het vertrouwen in lokale instellingen relatief stabiel te zijn ten opzichte van de voorgaande lokale verkiezingen: in 2012 gaven de kiezers gemiddeld een score van 5.9 voor het vertrouwen in het gemeentebestuur (college van burgemeester en schepenen en gemeenteraad). Het vertrouwen in de burgemeester bedroeg gemiddeld 5.7 (Hennau & Ackaert 2013, p.190). Samengevat kunnen we concluderen dat het gemiddelde vertrouwen in lokale instituties niet significant gewijzigd is tussen de twee lokale verkiezingen.⁴⁰

³⁹ De exacte vraagstelling luidde: *Kan u, op een schaal van 0 tot 10, aangeven hoeveel vertrouwen u persoonlijk heeft in de volgende instellingen? 0 betekent dat u er helemaal geen vertrouwen in heeft, 5 betekent noch vertrouwen noch geen vertrouwen, en 10 betekent dat u er volledig vertrouwen in heeft.*

⁴⁰ Bij een vergelijking van 2012 en 2018 is enige voorzichtigheid evenwel aangewezen. Niet alleen verschilden de vraagstelling (2012: college van burgemeester en schepenen en gemeenteraad; 2018: gemeentebestuur), ook werden de vragen inzake vertrouwen anno 2012 niet gesteld in de gemeenten uit het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

3.2. Het identificeren van de 'schandaalgemeenten'

Aan de hand van een media-analyse gingen we na of de gemeenten uit de steekproef tijdens de zittingsperiode 2013-2018 al dan niet getroffen werden door een lokaal schandaal. Daarbij diende *Go Press Academic* als de voornaamste bron. Als zoektermen gebruikten we de naam van de gemeente, aangevuld met de termen 'schandaal' en 'burgemeester' of "schepen". Bijkomend werd een zoekopdracht uitgevoerd op de naam van de gemeente, aangevuld met de term 'schandaal'. Dit om te voorkomen dat bepaalde gemeenten over het hoofd zouden worden gezien.

De resultaten van deze zoekopdrachten worden voorgesteld in de volgende tabel. We maken een onderscheid tussen enerzijds gemeenten die zelf getroffen werden door een schandaal (bv. Brussel met Samusocial) en anderzijds gemeenten waarvan een aangrenzende gemeente getroffen werd door een schandaal (bv. Sint-Jans-Molenbeek met Samusocial in de aangrenzende stad Brussel). Van de 45 gemeenten die deelnamen aan de exitpoll, zijn er negen geconfronteerd met een schandaal tijdens de zittingsperiode 2013-2018. 18 gemeenten grensden aan minstens een gemeente die werd getroffen door een schandaal, in zeven gemeenten was er zowel in de eigen als in een aangrenzende gemeente een schandaal. 25 gemeenten werden niet geconfronteerd met een schandaal in de eigen gemeente, noch in een aangrenzende gemeente.

Tabel 5.2. Lokale schandalen tussen de gemeenten

Gemeente	Schandaal in de gemeente = 1	Schandaal in de aangrenzende gemeente = 1
Aarschot	1	0
Antwerpen	1	1
Anzegem	0	0
Beringen	0	1
Berlare	0	0
Bredene	0	1
Bruxelles-Ville	1	0
Charleroi	1	1
Deinze	0	0
Dilbeek	0	1
Dinant	0	0
Doische	0	0
Dour	0	0
Eeklo	0	0
Heers	0	0
Héron	0	0
Herstal	1	1
Heuvelland	0	0
Jette	0	1
Koekelare	0	1
Kortenberg	0	0
La Louvière	0	0

Gemeente	Schandaal in de gemeente = 1	Schandaal in de aangrenzende gemeente = 1
Liège	1	1
Lochristi	0	1
Mechelen	0	0
Molenbeek-Saint-Jean	0	1
Musson	0	0
Nivelles	0	0
Pepinster	0	1
Rebecq	1	1
Saint-Josse-Ten-Noode	0	1
Saint-Nicolas	1	1
Schilde	0	1
Sint-Niklaas	0	0
Tessenderlo	0	0
Tielt	0	0
Tongeren	0	0
Torhout	0	0
Tubize	0	0
Vaux-sur-Sûre	0	0
Verviers	1	1
Vleteren	0	0
Willebroek	0	0
Yvoir	0	0
Zaventem	0	1

3.3. Individuele variabelen

Wat betreft de samenhang tussen individuele factoren en vertrouwen, onderzoeken we de impact van een aantal socio-demografische kenmerken waarvan de literatuur heeft aangetoond dat ze samenhangen met het politiek vertrouwen van burgers. Concreet gaat het om het geslacht,⁴¹ de leeftijd, het opleidingsniveau⁴² en de domicilie van de respondenten⁴³ (Abts, 2007; Hennau & Ackaert, 2013; Schoon & Cheng, 2011; van der Meer & Dekker, 2011; Van Roosbroek, 2006).

Naast deze socio-demografische kenmerken onderzoeken we de samenhang tussen vertrouwen en (1) de mate waarin de respondenten tevreden zijn met de manier waarop de democratie functioneert in hun gemeente⁴⁴ en (2) de zelfplaatsing van de respondenten op de links-rechts-as.⁴⁵ Bijkomend controleren we voor het

⁴¹ Deze variabelen telt twee categorieën: man of vrouw.

⁴² Deze variabele is onderverdeeld in vijf categorieën van “Geen of lager onderwijs” tot “universitair onderwijs”.

⁴³ Deze variabele geeft weer of de respondent reeds in de gemeente woonde bij de voorgaande gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2012.

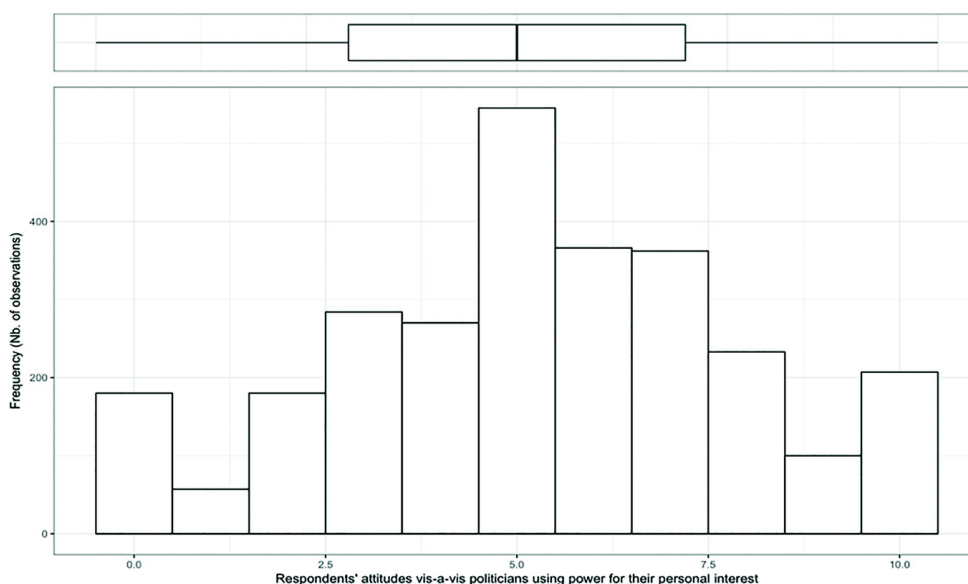
⁴⁴ Aan de respondenten werd gevraagd om op een schaal van 0 tot 10 aan te geven hoe tevreden zij waren met de manier waarop de democratie functioneert in hun gemeente (0 = helemaal niet tevreden; 10 = heel tevreden).

⁴⁵ Respondenten werd gevraagd hun eigen opvattingen te plaatsen op de weergegeven schaal (0 = links; 10 = rechts en 5 = in het centrum).

stemgedrag bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2018. Daarbij wordt – naast de stemmen voor de partijen die opkomen onder een nationaal lijstnummer – rekening gehouden met de uitgebrachte blanco stemmen en met de stemmen voor lokale lijsten. Concreet brengen we de verschillende lijsten aan beide zijden van de taalgrens onder in politieke families. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen Franstalige en Nederlandstalige respondenten en partijen.

Ten slotte nemen we de percepties van de respondenten omtrent de betrouwbaarheid van politici op in de multivariate analyses. Dit stelt ons in de mogelijkheid om te controleren in welke mate de effecten van lokale schandalen op politiek vertrouwen variëren naargelang deze individuele percepties.⁴⁶ Onderstaande figuur toont de verdeling van deze variabele.

Grafiek 5.1. Perceptie van respondenten van de betrouwbaarheid van politici

Figuur 5.1 toont dat de gemiddelde score op deze stelling 5.3 bedraagt (mediaan = 5). Ongeveer de helft van de respondenten geeft een score tussen drie en zeven op deze stelling. Verder valt een zekere verdeeldheid op in de beoordeling van de betrouwbaarheid van politici: een kwart van de respondenten geeft een score gelijk aan of lager dan drie. Het overige kwart beantwoordde de stelling met een score gelijk aan of hoger dan zeven. Er is met andere woorden een substantiële variatie in de percepties van de respondenten over de betrouwbaarheid van politici.

⁴⁶ Aan de respondenten werd gevraagd om op een schaal van 0 tot en met 10 aan te geven in welke mate ze akkoord gingen met de stelling dat lokale politici uit hun gemeente hun macht gebruiken voor persoonlijk gewin (0=helemaal niet eens; 10 = helemaal eens).

4. Vertrouwen in de overheid: variatie op het regionale en individuele niveau

4.1. Een regionale vergelijking van vertrouwen

Tabel 5.3 vergelijkt het vertrouwen in de verschillende bestuursniveaus voor de Belgische regio's. Net als bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2012 (Hennau & Ackaert, 2013), is het vertrouwen van Vlaamse kiezers significant hoger dan dat van kiezers uit Brussel en Wallonië. Deze vaststelling geldt voor alle bestuursniveaus. Het institutioneel vertrouwen is het laagst bij de Waalse kiezers, ook de variantie is bij hen het hoogst. Brussel lijkt een tussenpositie in te nemen: het vertrouwen van de kiezers schommelt er telkens rond het nationale gemiddelde (cf. supra).

De regionale verschillen zijn het meest uitgesproken voor het vertrouwen in de federale regering. Deze vaststelling kan mogelijk verklaard worden door de beperkte vertegenwoordiging van Franstalige partijen in de toenmalige regering – Michel: MR maakte op het moment van de survey als enige Franstalige partij deel uit van de federale regering.

Tot slot valt op dat het gemeentebestuur op meer vertrouwen kan rekenen dan de burgemeester. Ook deze vaststelling geldt voor de drie gewesten. Dit ondanks een uiteenlopende aanstellingswijze van de burgemeester in de drie gewesten, met in het bijzonder een semi-rechtstreekse verkiezing van de burgemeester in de gemeenten van het Waals Gewest (Hennau, Keunen, Ackaert, 2017).

Tabel 5.3. Vertrouwen in regeringen, per regio – Vergelijking van middelen (ANOVA), op een schaal van 0 tot 10

	Brussel		Vlaanderen		Wallonië		Sig.
	Gem.	SD	Gem.	SD	Gem.	SD	
Vertrouwen in de federale regering	4.66	2.47	5.21	2.19	3.85	2.54	***
Vertrouwen in de regionale regering	5.07	2.22	5.33	2.15	4.50	2.37	***
Vertrouwen in de lokale overheid	5.94	2.27	6.40	2.12	5.43	2.57	***
Vertrouwen in de burgemeester	5.72	2.66	6.08	2.71	5.28	3.00	***

4.2. Een individuele vergelijking van vertrouwen: profiel, attitudes en stemgedrag

Tabel 5.4 onderzoekt de samenhang tussen vertrouwen in de overheid en een aantal individuele determinanten, met name socio-demografische variabelen (geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en domiciliëring) en politieke attitudes (tevredenheid met functioneren democratie in gemeente en zelfplaatsing op de links-rechts-as).

Als afhankelijke variabele berekenen we het vertrouwen van de respondenten in lokale instituties, zijnde het gemiddelde van de variabelen "vertrouwen in de burgemeester" en "vertrouwen in het gemeentebestuur". Op dezelfde manier bere-

kenen we een gemiddelde index van het vertrouwen in de federale en regionale regering. Voor beide indexen voerden we gelijkaardige analyses uit. Zoals zal blijkt uit de bespreking van de resultaten zijn deze in grote lijnen identiek voor het lokale en de hogere bestuursniveaus.⁴⁷ In lijn met voorgaande studies (cf. supra) is het vertrouwen in lokale instituties gemiddeld één punt hoger dan het vertrouwen in de hogere bestuursniveaus.

Wat betreft de samenhang met socio-demografische variabelen, verschilt het vertrouwen in lokale instituties niet naargelang het geslacht. Wel neemt het vertrouwen significant toe met de leeftijd. Ook respondenten die meer dan zes jaar in hun gemeente wonen, stellen meer vertrouwen in lokale politieke actoren dan kiezers die na de gemeenteraadsverkiezingen van 2012 naar hun gemeente verhuisd zijn. Vertrouwen neemt ook toe met het opleidingsniveau. Deze laatste samenhang is evenwel niet lineair: respondenten met een niet-universitair diploma hoger onderwijs hebben het meeste vertrouwen. Respondenten met een universitair diploma lijken minder vertrouwen te hebben in of kritischer te staan tegenover hun lokale instituties.

Wanneer we inzoomen op de politieke attitudes van de respondenten, stellen we vast dat kiezers die meer tevreden zijn met de werking van de lokale democratie, meer vertrouwen hebben in lokale instituties. Concreet is het vertrouwen van tevreden kiezers gemiddeld twee keer zo hoog dan van kiezers die aangeven ontevreden te zijn over de werking van de democratie in hun gemeente.

Ten tweede is het vertrouwen in de lokale politieke instituties hoger bij respondenten die zichzelf als centrumlinks of centrumrechts omschrijven (score rond 6/10). Kiezers die zichzelf extreemlinks of extreemrechts positioneren op de links-rechts-as, hebben minder vertrouwen in het lokale niveau dan andere kiezers. Deze bevinding gaat echter slechts gedeeltelijk op voor het vertrouwen in de regionale/federale regering (niet weergegeven). In lijn met de bevindingen voor het lokale niveau stellen respondenten die zichzelf centrumrechts positioneren, meer vertrouwen in de hogere bestuursniveaus (gemiddelde score van 5.4) dan andere respondenten. Kiezers die zichzelf als centrumlinks percipiëren nemen echter een kritischere houding aan ten aanzien van de regionale en federale regering (gemiddelde score van 4.7). Dit resultaat is coherent, wetende dat de federale en regionale regeringen (met uitzondering van de Brusselse regionale regering) voornamelijk uit rechtse en centrumrechtse partijen bestonden op het moment van de survey. Mogelijk stelden centrumlinkse kiezers minder vertrouwen in de regionale en federale regering omwille van een grotere ontevredenheid met de zittende centrumrechtse partijen en met het door hen gevoerde beleid. Lokale meerderheden waren daarentegen politiek meer divers samengesteld.

⁴⁷ De enige uitzondering betreft de invloed van de positionering op de links-rechts-as, zoals hierna beschreven.

Tabel 5.4. Vertrouwen in lokale instellingen en profiel van de respondenten – Vergelijking van middelen (ANOVA), op een schaal van 0 tot 10

	Gem.	SD	N	Sig.
Socio-demografische				
Geslacht				
Man	5.90	2.44	1399	
Vrouw	5.86	2.43	1396	
Age				***
18-34	5.65	2.37	685	
35-44	5.77	2.33	459	
45-54	5.92	2.47	511	
55-64	5.96	2.58	499	
65+	6.12	2.40	640	
Diploma				**
Geen / basisonderwijs	5.41	2.70	129	
Lager onderwijs	5.62	2.84	293	
Secundaire onderwijs	5.84	2.50	1038	
Hoger (niet-universitair) onderwijs	6.09	2.20	758	
Universitair onderwijs	5.93	2.30	569	
Woonachtig in de stad in 2012?				*
Ja	5.93	2.42	2306	
Nee	5.66	2.47	481	
Attitudes				
Tevredenheid met democratie				***
Laag (0-5)	3.97	2.31	897	
Gemiddeld (6-7)	6.21	1.72	934	
Hoog (8-10)	7.57	1.74	863	
Links-rechts positionering				***
0-1 (links)	5.28	2.71	224	
2-4 (centrum-links)	6.03	2.18	598	
5 (centrum)	5.82	2.47	863	
6-8 (centrum-rechts)	6.15	2.27	753	
9-10 (rechts)	5.56	3.03	145	
Totaal	5.88	2.44	2787	

Tabel 5.5 graaft dieper in de samenhang tussen vertrouwen in het lokale bestuursniveau en stemgedrag. Eerst zien we dat mensen die blanco gestemd hebben tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2018 het minste vertrouwen stellen in hun gemeentebestuur en burgemeester. Daarmee bevestigt deze studie eerdere onderzoeksresultaten dat een lage mate van vertrouwen de kans op een *exit* verhoogt.

Ten tweede sluiten de resultaten aan bij de *voice*-hypothese: het vertrouwen van respondenten die voor extreemlinks of extreemrechts gestemd hebben, ligt significant lager dan gemiddeld. Hoewel ook groene kiezers minder dan gemiddeld vertrouwen stellen in het lokale bestuursniveau, ligt hij vertrouwensniveau nog gemiddeld 1 punt hoger dan bij extreemrechtse of extreemlinkse kiezers. Kiezers van

de socialistische partij, de christendemocratische partij en lokale partijen, stellen het meeste vertrouwen in lokale instituties. Deze vaststelling kan mogelijk in verband gebracht worden met de traditioneel sterke verankering van deze partijen op het Belgische lokale niveau.

Een laatste interessante bevinding is dat het vertrouwen van de kiezers van lokale lijsten niet hoger ligt dan bij de kiezers van de traditionele partijen.

Tabel 5.5. Vertrouwen in lokale instellingen en verkiezingsgedrag – Vergelijking van middelen (ANOVA), op een schaal van 0 tot 10

	Gemiddeld	SD	N	Sig.
Algemeen				***
Blanco / ongeldig	4.06	2.81	101	
Radicaal links	4.37	2.41	156	
Radicaal rechts	4.40	2.42	86	
Groenen	5.42	2.21	329	
Liberalen	5.90	2.28	244	
Kartels	5.92	2.50	45	
Regionalisten	6.04	2.45	382	
Lokale lijsten	6.08	2.47	637	
Christen-democraten	6.44	2.03	357	
Socialisten	6.54	2.25	457	
Totaal	5.88	2.44	2795	

Rekening houdend met het verschillende politieke landschap in Vlaanderen en Wallonië en de daarmee samenhangende regionale verschillen met betrekking tot de relatie tussen vertrouwen en stemgedrag (Hooghe et al., 2011), splitsen we de analyses op naargelang de taalgroep van de respondenten. Tabel 5.6 maakt een onderscheid tussen Nederlandstalige en Franstalige kiezers.

Tabel 5.6. Vertrouwen in lokale instellingen en kiesgedrag, per taalgroep – Vergelijking van middelen (ANOVA)

	Vlaamse kiezers ***			Franstalige kiezers ***		
	Moyenne	N	Écart-type	Moyenne	N	Écart-type
Radicaal links	4.20	40	2.39	4.42	117	2.42
Blanco / ongeldig	4.32	36	2.31	3.93	65	3.05
Radicaal rechts	4.88	65	2.21	2.89	21	2.46
Groenen	5.57	194	1.97	5.22	134	2.50
Kartels	5.92	45	2.50			
Regionalisten	6.37	325	2.39	4.18	58	1.94
Lokale lijsten	6.52	270	2.25	5.76	367	2.58
Christen-democraten	6.53	127	2.05	5.21	117	2.33
Socialisten	6.54	287	1.94	6.03	70	2.31
Totaal	6.60	197	2.17	6.50	261	2.32
Regionalisten	6.20	1585	2.26	5.47	1209	2.59

Nederlandstalige kiezers hebben algemeen het meeste vertrouwen in de traditionele partijen. In de Franstalige groep gaat eenzelfde conclusie op voor de kiezers van PS en cdH. Het vertrouwen van MR-kiezers is daarentegen lager dan gemiddeld en ligt in de lijn van dat van de kiezers van Ecolo. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de PS (en in mindere mate ook cdH) sterker dan de MR lokaal verankerd is in een aantal gemeenten uit de steekproef. Zo staat PS onder meer sterk in Charleroi, Herstal, Liège, Verviers, La Louvière; cdH is de grootste partij in Jette.

Ook de meest wantrouwige burgers lijken anders te stemmen aan beide kanten van de taalgrens. Aan Nederlandstalige zijde zijn de kiezers van extreemlinks en blanco stemmers het meest wantrouwig ten aanzien van de lokale instituties. Aan Franstalige zijde stemmen wantrouwige kiezer daarentegen extreemrechts of blanco. Het verschil in politiek vertrouwen bij kiezers van extreemrechts bij beide taalgroepen is opmerkelijk en reflecteert mogelijk de verschillende positie van deze partijfamilie. In Vlaanderen is Vlaams Belang over de jaren heen een relevante partij geworden waar de traditionele partijen niet zonder meer omheen kunnen. In Wallonië is extreemrechts daarentegen relatief zwak en gefragmenteerd. Ondanks deze verschillen ligt ook het politiek vertrouwen van de Vlaams Belang-kiezers sterk onder het gemiddelde.

Een laatste vaststelling betreft het politiek vertrouwen van kiezers van regionalistische partijen. Terwijl deze kiezers in Franstalig België minder vertrouwen stellen dan gemiddeld in het lokale bestuursniveau, vinden we een omgekeerd verband in Nederlandstalig België. Opnieuw reflecteert deze vaststelling een uiteenlopende positie van de partijen in de twee landsdelen. Tijdens de zittingsperiode 2013-2018 maakte de Vlaams-nationalistische partij N-VA deel uit van de lokale meerderheid in ongeveer een derde van de Vlaamse gemeentebesturen. Sinds 2014 maakt de partij bovendien deel uit van zowel de federale als de Vlaamse regering. Afgaande op de resultaten inzake vertrouwen, lijken N-VA-kiezers de partij in mindere mate als een anti-establishment partij te beschouwen en meer als een traditionele partij.

5. Een analyse van het 'schandaaleffect'

5.1. Een vergelijking van politiek vertrouwen tussen schandaal- en niet-schandaalgemeenten

Tabel 5.7 vergelijkt het gemiddelde niveau van vertrouwen in het lokale bestuursniveau tussen respondenten die afkomstig zijn uit gemeenten die geconfronteerd werden met een (politiek) schandaal en andere gemeenten. Tabel 5.8 gaat nog een stap verder en vergelijkt het vertrouwen van respondenten die wonen in een gemeente die grenst aan een 'schandaalgemeente' en andere respondenten. Tabel 5.9 vergelijkt het gemiddelde vertrouwen voor respondenten die meerdere schandalen hebben ervaren in hun gemeenten en/of in een aangrenzende gemeente met dat van respondenten uit andere gemeenten. Deze tabel geeft met andere

woorden een beeld van het cumulatieve effect van schandalen (geen schandaal, één schandaal, twee schandalen).

Tableau 5.7. Vertrouwen in de overheid bij 'schandaal'-gemeenten en 'niet-schandaal'-gemeenten – Vergelijking van gemiddelden (ANOVA) op basis van een schaal van 0 tot 10

	Schandaal in de gemeente			
	Nee	Ja	Vershil	Sig.
Vertrouwen in de burgemeester	6.13	5.02	-1.11	***
Vertrouwen in de lokale overheid	6.35	5.32	-1.03	***
Vertrouwen in de regionale regering	5.12	4.81	-0.31	**
Vertrouwen in de federale regering	4.90	4.26	-0.64	***

Nota: *** $p < 0.001$, ** $p < 0.01$, * $p < 0.05$, (+) $p < 0.1$

Tabel 5.8. Vertrouwen in de overheid ten opzichte van een aangrenzende gemeente – Vergelijking van gemiddelden (ANOVA), op basis van een schaal van 0 tot 10

	Schandaal in de aangrenzende gemeente			
	Non	Oui	Différence	Sig.
Vertrouwen in de burgemeester	5.95	5.58	-0.37	***
Vertrouwen in de lokale overheid	6.18	5.87	-0.31	***
Vertrouwen in de regionale regering	5.1	4.93	-0.17	(+)
Vertrouwen in de federale regering	4.85	4.53	-0.32	***

Nota: *** $p < 0.001$, ** $p < 0.01$, * $p < 0.05$, (+) $p < 0.1$

Tabel 5.9. Vertrouwen in de overheid met betrekking tot de gemeente en de aangrenzende gemeente – Vergelijking van middelen (ANOVA), op basis van een schaal van 0 tot 10

	Schandaal in een gemeente en in een aangrenzende gemeente			
	Nee	Een schandaal	Twee schandalen	Sig.
Vertrouwen in de burgemeester	6.03	5.97	4.88	***
Vertrouwen in de lokale overheid	6.25	6.26	5.21	***
Vertrouwen in de regionale regering	5.11	5.24	4.69	**
Vertrouwen in de federale regering	4.89	4.97	4.15	***

Nota: *** $p < 0.001$, ** $p < 0.01$, * $p < 0.05$, (+) $p < 0.1$

In de eerste plaats stellen we vast dat het politiek vertrouwen van respondenten niet alleen lager ligt wanneer hun gemeente geconfronteerd werd met een lokaal schandaal, maar ook wanneer er zich een schandaal voordeed in een aangrenzende gemeente. Dit laatste verband is evenwel minder sterk. Deze vaststelling heeft betrekking op het vertrouwen in de verschillende politieke niveaus.

Ten tweede lijken lokale schandalen (zowel in de eigen gemeente, als in een aangrenzende gemeente) de sterkste impact te hebben op het vertrouwen in de burgemeester, gevolgd door het gemeentebestuur. Gemiddeld is het vertrouwen in de burgemeester en het gemeentebestuur 1 punt lager bij respondenten uit een schandaalgemeente.

Vervolgens merken we op dat, ongeacht het voorkomen van lokale schandalen, het vertrouwen in lokale instituties steeds hoger is dan het vertrouwen in de regionale en de federale regering. Vertrouwen in de regionale regering lijkt het minst getroffen te worden door de schandalen. Dit is niet helemaal verwonderlijk aangezien de “regionale” schandalen in de meeste gevallen verband hielden met het lokale niveau en met lokale mandatarissen (bv. Publifin) en met andere woorden geen rechtstreekse link hadden met het regionale beleid.

Ten slotte is het vertrouwen het laagst voor respondenten die met meerdere schandalen werden geconfronteerd (d.i. zowel in hun eigen gemeente als in een aangrenzende gemeente). Deze vaststelling bewijst met andere woorden het bestaan van een cumulatief effect van de schandalen.

Algemeen zijn deze bevindingen in lijn met de eerste set van hypothesen (cf. supra). Schandalen lijken een invloed te hebben op politiek vertrouwen in het algemeen, en op het politiek vertrouwen in lokale instituties in het bijzonder. Daarbij suggereren de resultaten een zeker diffusie-effect. Dit laatste effect is evenwel beperkt, tenzij er sprake is van een cumulatief effect van meerdere schandalen.

5.2. Multivariate analyses

De multivariate lineaire regressiemodellen analyseren de variabelen die een invloed hebben op het vertrouwen dat respondenten stellen in het lokale bestuursniveau (burgemeester en gemeentebestuur) enerzijds en in de hogere bestuursniveaus (regionale en federale regering) anderzijds.

De modellen bouwen voort op de bovenstaande beschrijvende resultaten, maar omvatten meer gesofisticeerde analyses. In de eerste plaats maken ze het mogelijk om het effect van meerdere factoren, die betrekking hebben op het individuele en het gemeentelijke niveau, tegelijkertijd te analyseren. Op die manier scheppen de multivariate modellen duidelijkheid omtrent de vraag of het effect van schandalen op politiek vertrouwen stand houdt wanneer we controleren voor alle individuele en gemeentekennmerken. Door de verschillende variabelen samen te brengen in een omvattend multivariaat model, zijn we met andere woorden beter in staat om de netto-effecten van de verschillende variabelen in te schatten en om te verifiëren welke variabelen nog steeds een significante invloed hebben.

Ten tweede helpt het gebruik van interactie-effecten ons om te analyseren of en in welke mate de impact van lokale schandalen op politiek vertrouwen afhankelijk is van de individuele percepties ten aanzien van politici. Om onze tweede set van hypothesen te testen, nemen we een interactieterm op in het model. Concreet testen we of respondenten met een positief oordeel over politici in sterkere mate beïnvloed worden door politieke schandalen dan respondenten met negatieve attitudes. Daarnaast controleren we voor andere variabelen die kunnen samen hangen met politiek vertrouwen, met name geslacht, opleidingsniveau, leeftijd, positionering op de links-rechtsas, stem op een protestpartij (cf. supra), nationaliteit, verstedelijkingsgraad van de gemeente en regio.⁴⁸

Voor elk van de vier afhankelijke variabelen – (1) vertrouwen in de federale regering; (2) vertrouwen in de regionale regering; (3) vertrouwen in het gemeentebestuur; (4) vertrouwen in de burgemeesters – werden drie modellen opgesteld om de invloed van de attitudes ten aanzien van politici op de afhankelijke variabele in kaart te brengen. In totaal werden met andere woorden 12 modellen ontwikkeld. Om de leesbaarheid van deze bijdrage te garanderen, worden de regressietabellen opgenomen als bijlage. De hiernavolgende bespreking focust op de voornaamste conclusies.

Zoals verwacht zijn sommige controlevariabelen significant en hebben ze een sterke invloed op het vertrouwen van de respondenten. Meer specifiek stellen we vast dat een hoger opleidingsniveau samen gaat met een hoger institutioneel vertrouwen. De enige uitzondering op deze relatie betreft het vertrouwen in de burgemeester.

Ten tweede vinden we – in lijn met de hypothese – een positief verband tussen tevredenheid met het functioneren van de lokale democratie en het politiek vertrouwen: naarmate respondenten meer tevreden zijn over de huidige staat van de lokale democratie, hebben ze meer vertrouwen in de politieke instituties. Daarnaast is politiek wantrouwen nauw verwant met een stem voor protestpartijen.

Tabel 5.10. Multilevel lineaire regressie op meerdere niveaus op vertrouwen in de federale regering, regionale regering, lokale overheid en burgemeester

	Vertrouwen			
	Federale regering	Regionale regering	Lokale overheid	Burgemeester
Geslacht: Vrouw	0.19** (0.09)	0.06 (0.08)	0.10 (0.07)	0.12 (0.09)
<i>Onderwijs (referentiecategorie: geen / primair)</i>				
Lager secundair onderwijs	0.44	0.54**	0.62***	0.15

⁴⁸ Omwille van de geneste structuur van de data (2.293 respondenten die alle relevante items beantwoorden zijn afkomstig uit 45 gemeenten die opgenomen waren in onze steekproef), specificeren we multilevel modellen met een variërend intercept (i.c. het gemiddelde vertrouwen per gemeente) en een variërende helling voor de aanwezigheid van schandalen in de gemeenten naargelang de houding van de respondenten t.a.v. politici.

	Vertrouwen			
	Federale regering	Regionale regering	Lokale overheid	Burgemeester
	(0.27)	(0.26)	(0.22)	(0.29)
Hoger secundair onderwijs	0.62**	0.59**	0.61***	0.05
	(0.25)	(0.24)	(0.20)	(0.26)
Hoger niet-universitair onderwijs	0.99***	0.97***	0.64***	-0.10
	(0.25)	(0.24)	(0.20)	(0.26)
Universitair onderwijs	1.17***	1.00***	0.56***	-0.04
	(0.25)	(0.24)	(0.21)	(0.27)
<i>Leeftijd (referentiecategorie: 45-54)</i>				
18-34	0.26**	0.34***	-0.001	0.06
	(0.13)	(0.12)	(0.10)	(0.14)
35-44	0.01	0.35**	0.23*	0.12
	(0.15)	(0.14)	(0.12)	(0.16)
55-64	0.03	0.27**	0.10	0.23
	(0.15)	(0.14)	(0.12)	(0.16)
65+	0.13	0.30**	0.21*	0.43***
	(0.16)	(0.15)	(0.12)	(0.16)
Niet-Belgische	0.20*	0.14	0.08	0.10
	(0.11)	(0.10)	(0.09)	(0.12)
Links-rechts ideologische zelf-positionering	0.19***	0.07***	-0.002	-0.02
	(0.02)	(0.02)	(0.02)	(0.02)
Stem op een anti-systeempartij	-0.40***	-0.44***	-0.51***	-0.49***
	(0.14)	(0.13)	(0.11)	(0.15)
Tevredenheid met democratie	0.29***	0.34***	0.56***	0.62***
	(0.02)	(0.02)	(0.02)	(0.02)
<i>Verstedelijking (referentiecategorie: landelijke gemeenten)</i>				
Semi-stedelijke gemeenten	0.23	0.16	-0.27**	-0.37**
	(0.14)	(0.13)	(0.11)	(0.16)
Stedelijke gemeenten	-0.10	-0.16	-0.24*	-0.16
	(0.17)	(0.17)	(0.14)	(0.21)
<i>Regio (referentiecategorie: Vlaanderen)</i>				
Wallonië	-0.95***	-0.54***	-0.42***	-0.15
	(0.11)	(0.11)	(0.09)	(0.13)
Brussel	-0.31*	-0.02	-0.10	-0.12
	(0.16)	(0.16)	(0.13)	(0.21)
Betrouwbaarheid in politici	-0.04**	-0.01	-0.15***	-0.17***
	(0.02)	(0.02)	(0.02)	(0.02)
Schandalen in de gemeente	0.66***	0.92***	-0.11	-0.24
	(0.23)	(0.22)	(0.18)	(0.26)

	Vertrouwen			
	Federale regering	Regionale regering	Lokale overheid	Burgemeester
Betrouwbaarheid in politici X Schandaal	-0.07*	-0.10***	-0.02	-0.05
	(0.04)	(0.03)	(0.03)	(0.04)
Constant	1.46***	1.78***	3.16***	3.20***
	(0.36)	(0.35)	(0.29)	(0.39)
N (niveau I)	2,338	2,287	2,298	2,290
N (niveau II)	44	44	44	44
Log Likelihood	-5,037.49	-4,792.02	-4,434.90	-5,052.70
Akaike Inf. Crit.	10,120.98	9,630.04	8,915.79	10,151.39
Bayesian Inf. Crit.	10,253.40	9,761.94	9,047.81	10,283.33

Nota: *p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01

Na toevoeging van de besproken variabelen, stellen we vast dat de impact van lokale schandalen op institutioneel vertrouwen varieert naargelang het bestuursniveau. Terwijl schandalen in de gemeente het vertrouwen van respondenten in het gemeentebestuur en de burgemeester (hoewel niet op een statistisch significante manier) ondermijnen, bestaat er een positief verband tussen het vertrouwen in de regionale en federale regeringen en het voorkomen van schandalen. Deze vaststelling is mogelijk het gevolg van het feit dat respondenten het gemeentebestuur en de burgemeester verantwoordelijk stellen voor de schandalen die zich voordeden in de loop van de zittingsperiode – onafhankelijk van de vraag of zij hier al dan niet daadwerkelijk bij betrokken waren. Onder deze hypothese zouden lokale schandalen leiden tot wantrouwen in de bredere lokale politieke arena. Mogelijk percipiëren respondenten uit gemeenten waar mandatarissen betrokken waren bij een schandaal, de hogere bestuursniveaus als “zuiverder” of minder corrupt dan het lokale niveau, wat hun hogere vertrouwen in de hogere bestuursniveaus kan verklaren.

Ten tweede blijkt er een negatieve samenhang te bestaan tussen de percepties van respondenten over de betrouwbaarheid van politici en hun politiek vertrouwen. Alleen voor de regionale regering is deze vaststelling niet statistisch significant.

Ten derde zijn de interactietermen tussen de variabele ‘schandaal in de gemeente’ en de variabelen inzake de betrouwbaarheid van politici significant in de modellen met betrekking tot de regionale en de federale regering. Voor de verschillende modellen observeren we met andere woorden dat de impact van schandalen op het institutioneel vertrouwen varieert naargelang hun evaluatie van de betrouwbaarheid van politici.⁴⁹ Wanneer de interactieterm negatief is, betekent dit *in casu* dat de impact van een lokaal schandaal afneemt naarmate de respondenten sterker van mening zijn dat lokale politici hun macht gebruiken voor persoonlijk gewin. De impact van een schandaal op het politiek vertrouwen van respondenten is met an-

⁴⁹ Zoals gesteld door Brambor e.a. (2006), is het mogelijk om statistische marginale effecten te observeren voor substantieel relevante waarden van de interactievariabele, maar niet voor andere.

dere woorden kleiner, naarmate zij in sterkere mate akkoord gaan met de stelling dat politici hun mandaat gebruiken voor persoonlijk gewin. Bijgevolg hebben schandalen een potentiële invloed op het politiek vertrouwen van kiezers in het algemeen en in het bijzonder bij kiezers die een positieve of neutrale houding hebben over de betrouwbaarheid van politici. Samengevat luidt de conclusie dat lokale schandalen zeer nadelig zijn voor de democratie aangezien zij een diffuse en langdurige impact hebben op het politiek vertrouwen van kiezers.

De interpretatie van de impact van de interactievariabelen kan echter best voorgesteld worden via de marginale effecten (zie figuur 5.2a en 5.2b). Deze helpen om te visualiseren hoe een variabele (i.c. schandalen in de gemeente) varieert naargelang een andere variabele (i.c. de houding van de respondenten op de 0-10-betrouwbaarheidsschaal). We geven slechts de figuren weer waarvoor statistische en substantiële effecten gevonden werden.

Concreet toont de Y-as in onderstaande figuren de marginale effecten van de variabele "schandaal in de gemeente", de X-as geeft de scores weer op de 11-punten-schaal betreffende de evaluatie van de betrouwbaarheid van de politici. De histogrammen onderaan de figuren tonen de verdeling van deze betrouwbaarheidsvariabele. De stippellijn staat voor geen effect van de variabele "schandaal in de gemeente". Waarden onder de lijn wijzen op een negatief verband, waarden boven de lijn op een positief verband. De grijze zone toont het 95 % betrouwbaarheidsinterval. Wanneer het betrouwbaarheidsinterval de stippellijn kruist, is er geen statistisch effect.

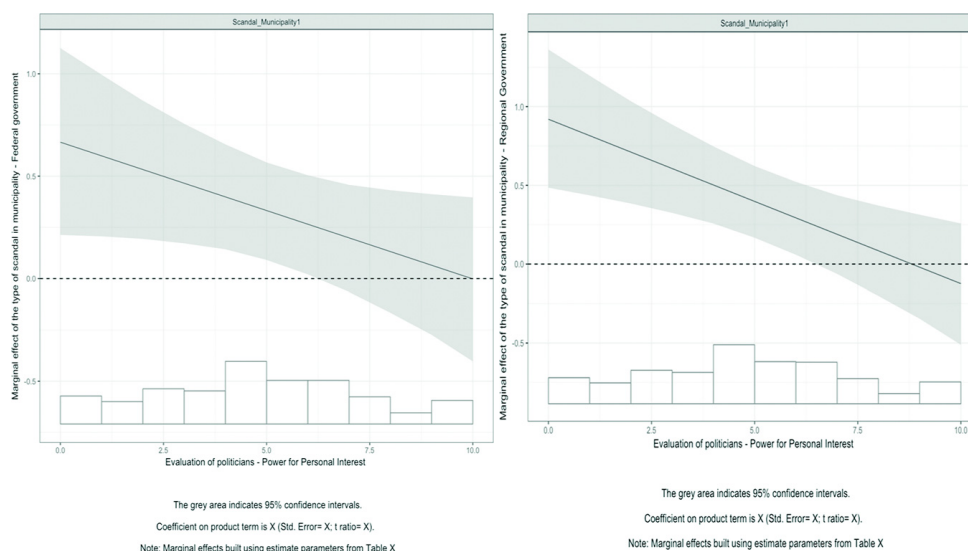
In figuur 5.2a (vertrouwen in de regionale en federale regeringen) tonen de marginale effecten dat schandalen in de gemeenten slechts een invloed hebben op het politiek vertrouwen van de respondenten die niet van mening zijn dat politici handelen uit eigenbelang.⁵⁰ Meer in het bijzonder leiden lokale schandalen bij deze respondenten tot een toename van het vertrouwen in de regionale en federale regering. Deze vaststelling doet vermoeden dat hogere bestuursniveaus een veilige haven zijn voor respondenten wanneer zich schandalen voltrekken op het lokale niveau.

Lokale schandalen hadden daarentegen geen significante invloed op het institutioneel vertrouwen van kiezers met een negatieve perceptie over de betrouwbaarheid van politici.⁵¹ In lijn met onze hypothese lijkt de aan- of afwezigheid van schandalen geen invloed te hebben op het politiek vertrouwen van deze respondenten aangezien zij reeds van mening waren dat lokale politici altijd handelen uit eigenbelang.

⁵⁰ Het gaat hier om de respondenten die een score tussen 0 en 5 gaven op de vraag inzake de betrouwbaarheid van politici.

⁵¹ Het gaat in deze om respondenten met een score hoger dan 5 op de 11-punten schaal inzake de betrouwbaarheid van politici.

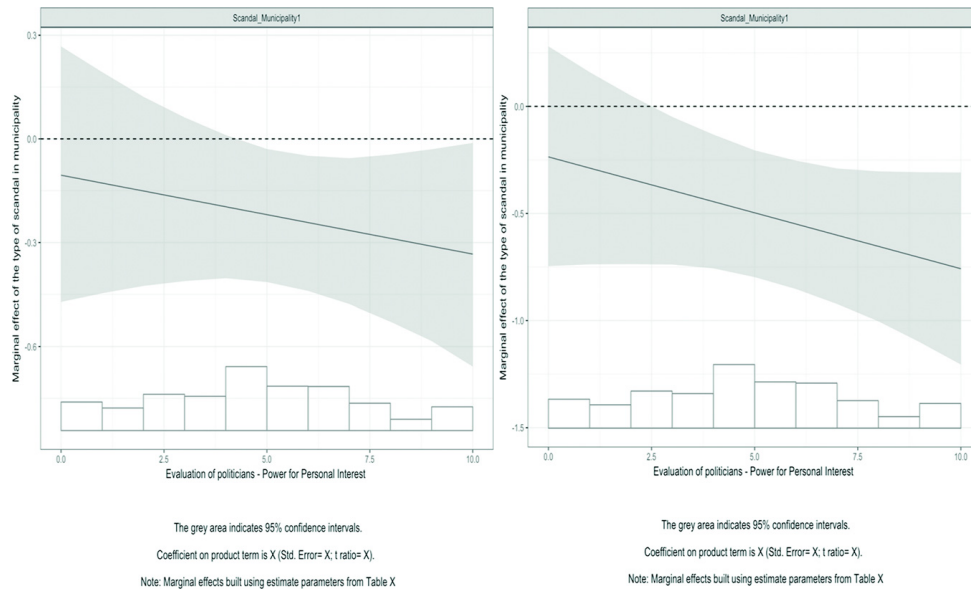
Grafiek 5.2a. Effecten van schandaal op vertrouwen in de federale (links) en regionale regeringen (rechts), volgens de houding van de respondenten ten aanzien van het gebruik van macht door politici voor hun eigen belang

Voor het vertrouwen in de burgemeester en het gemeentebestuur (figuur 5.2b) zijn de resultaten omgekeerd: het vertrouwen van kiezers met een positieve perceptie van de betrouwbaarheid van politici wordt niet geaffecteerd door lokale schandalen.

Samenvattend kunnen we stellen dat de impact van lokale schandalen op het politiek vertrouwen van kiezers uiteenlopend is. Bij kiezers die de betrouwbaarheid van politici positief inschatten, heeft een lokaal schandaal in hun gemeente geen invloed op hun vertrouwen in de lokale instituties. Daarentegen neemt hun vertrouwen in de regionale en federale regering toe. Leden van deze regeringen lijken als betrouwbaarder aanzien te worden. Bij kiezers die politici als cliëntelistisch en weinig betrouwbaar beschouwen, leidt een schandaal in de gemeente tot een verhoging of versterking van hun wantrouwen ten aanzien van lokale instituties. Lokale schandalen hebben daarentegen geen significante impact op hun vertrouwen in de regionale en de federale regering – aangezien zij de politieke klasse in het algemeen reeds laag inschatten.

Grafiek 5.2b. Effecten van de schandalen op vertrouwen in de burgemeester (links) en in de lokale overheid (rechts), volgens de houding van de respondenten ten aanzien van het gebruik van macht door politici voor hun eigen belang

6. Conclusie

De doelstelling van dit hoofdstuk was drieledig. In de eerste plaats ambieerde het hoofdstuk beschrijvende analyses te geven betreffende het institutioneel vertrouwen van kiezers in diverse bestuursniveaus. Daarnaast onderzocht dit hoofdstuk de variatie in het vertrouwen van kiezers over de drie regio's in België en naargelang een aantal individuele socio-demografische en attitudinale kenmerken. Ook de samenhang tussen stemgedrag en institutioneel vertrouwen werd onderzocht. Een derde doelstelling was om de impact van lokale schandalen op het institutioneel vertrouwen van kiezers in verschillende bestuursniveaus (lokaal, regionaal en federaal) in kaart te brengen.

Wat de eerste twee doelstellingen betreft, liggen de conclusies in de lijn van voorgaande studies. In de eerste plaats is het institutioneel vertrouwen van burgers groter naarmate de afstand tot het bestuursniveau kleiner wordt. Op het lokale niveau is het vertrouwen in het gemeentebestuur hoger dan dat in de burgemeester. Daarnaast varieert het vertrouwen in politieke instituties, ongeacht het bestuursniveau, naargelang socio-demografische kenmerken en politieke attitudes. Zo neemt vertrouwen toe met de leeftijd en het opleidingsniveau. Een universitair diploma kan echter leiden tot een zeker wantrouwen aangezien sommige hoogopgeleide burgers kritischer staan ten aanzien van (lokale) machthebbers. Daarnaast

neemt het vertrouwen in de overheid toe naarmate burgers langer in de gemeente wonen. Wat de attitudes betreft, hangt een grotere tevredenheid over het functioneren van de lokale democratie samen met een hoger vertrouwen in lokale instituties.

Daarnaast zijn kiezers voor extreme partijen (zowel links als rechts) wantrouwiger ten aanzien van instituties. Deze vaststelling geldt voor elk bestuursniveau. Wel hangt de impact van de positionering op de links-rechts-as samen met de kleur van de meerderheidspartij(en). De relatie tussen vertrouwen en stemgedrag vertoont een gelijkaardig patroon.

Een vergelijking van 2012 en 2018 leert dat het vertrouwen in lokale instituties tussen de twee meest recente gemeenteraadsverkiezingen niet significant gewijzigd is. Een vergelijking tussen de regio's (meest vertrouwen in Vlaanderen, gevolgd door Brussel en Wallonië) en – meer belangrijk – tussen gemeenten, wijst op het belang van de politieke context. In lijn met de derde hypothese tonen de analyses dat lokale schandalen een negatieve invloed hebben op het vertrouwen in de (lokale) overheid. Echter, om de causaliteit tussen schandalen en vertrouwen precies in kaart te brengen, is een longitudinaal design meer aangewezen. Concreet strekt het tot de aanbeveling om in de toekomst een onderzoeksdesign uit te werken dat het vertrouwen van kiezers meet zowel voor als na het uitbreken van het schandaal.

Een eerste analyse van de data suggereert dat, op het geaggregeerde niveau, het institutioneel vertrouwen lager is in gemeenten die geconfronteerd werden met een lokaal schandaal. Meer diepgaande analyses beoogden op het individuele niveau in kaart te brengen in welke mate de invloed van schandalen op het vertrouwen afhankelijk is van de percepties die kiezers hebben over de betrouwbaarheid van politici. Onze resultaten wijzen op interessante patronen ter zake. Bij respondenten die politici op een positieve of neutrale manier evalueren, leiden lokale schandalen tot een toename van het vertrouwen in hogere bestuursniveaus. Hun vertrouwen in lokale instituties wijzigt evenwel niet onder invloed van dergelijke schandalen. Wanneer we focussen op respondenten die politici als weinig betrouwbaar percipiëren, leiden lokale schandalen tot een (verdere) afname van hun vertrouwen in lokale instituties. Hun vertrouwen in hogere bestuursniveaus wordt daarentegen niet geaffecteerd door eventuele schandalen in hun gemeente.

Samengevat lijkt het vertrouwen van kiezers in het politieke systeem niet alleen beïnvloed te worden door maatschappelijke tendensen op de lange termijn, maar ook door de korte termijnacties en het ethisch gedrag van zittende politici. In het bijzonder wordt de mate waarin schandalen een invloed hebben op het vertrouwen van burgers in politieke instituties getemperd door de *a priori* evaluatie van burgers betreffende de betrouwbaarheid van hun politieke vertegenwoordigers.

Referenties

- Abts, K., (2007). De invloed van politieke tevredenheid op politiek vertrouwen. In Billiet, J. Goeminne, B. & Swyngedouw, M., (Eds.). *De kiezer onderzocht. De verkiezingen van 2003 en 2004 in Vlaanderen* (pp. 249-290). Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Bouckaert, G., Maddens, B., Kampen, J. & Van de Walle, S., (2004). Vertrouwen en overheid! Living apart together?. In Reynaert, H., Steyvers, K. & Verlet, D., (Eds.). *Lokale en provinciale politiek: vertrouwen en betrokkenheid op lokaal en provinciaal vlak* (pp. 1-15). Brugge: Vanden Broele.
- Bowler, S. & Karp, J.A., (2004). Politicians, Scandals, and Trust in Government. *Political Behavior*, 26(3), 271-287.
- Brambor, T., Clark, W. R. & Golder, M. (2006). Understanding Interaction Models: Improving Empirical Analyses. *Political Analysis*, 14(1), 63-82.
- Caluwaerts, D. & Reuchamps, M. (2018). *The Legitimacy of Citizen-led Deliberative Democracy: The G1000 in Belgium*. Abingdon: Routledge.
- Dalton, R.J. (2004). *Democratic Challenges, Democratic Choices: The Erosion of Political Support in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Deschouwer, K. (Ed.) (2017). *Mind the Gap: Political Participation and Representation in Belgium*. Colchester: Rowman & Littlefield International / ECPR Press.
- Hennau, S. & Ackaert, J. (2013). Vertrouwen en stemgedrag bij lokale verkiezingen. In: Dassonneville, R., Hooghe, M., Mariën, S. & Pilet, J. P., (Eds.). *De lokale kiezer: Het kiesgedrag bij de Belgische gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2012* (pp. 245-274). Brussel: ASP.
- Hennau, S., Keunen, S. & Ackaert, J. (2017). Een (meer) rechtstreekse burgemeestersverkiezingen in Vlaanderen? De invloed van kieswetgeving op het Vlaamse burgemeestersbestand. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 9, 494-510.
- Henry, L., van Haute, E. & Hooghe, M. (2015). Confiance, satisfaction et comportement électoral dans un Etat fédéral. In: Deschouwer, K., Baudewyns, P., Delwit, P., Hooghe, M. & Walgrave, S., (Eds). *Décrypter l'électeur. Le comportement électoral et les motivations de vote* (pp. 213-234). Tielt: Lannoo Campus.
- Hibbing, J.R. & Theiss-Morse, E. (2002). *Stealth Democracy: Americans' Beliefs about How Government Should Work*. New York: Cambridge University Press.
- Hooghe, M., Mariën, S. & Pauwels, T. (2010). Where do distrusting voters turn if there is no viable exit or voice option? The impact of political trust on electoral behaviour in the Belgian regional elections of June 2009. *Government and Opposition*, 46(2), 245-273.

- Jennings, M.K. (1998). Political trust and the roots of devolution. In: Braithwaite, V. & Levi, M., (Eds.). *Trust and Governance* (pp. 218-244). New York: Russell Sage Foundation.
- Mariën, S. & Hooghe, M. (2011). Does political trust matter? An empirical investigation into the relation between political trust and support for law compliance. *European Journal of Political Research*, 50(2), 267-291.
- Norris, P. (Ed.) (1999). *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Putnam, R.D. & Pharr, S.J. (Eds.) (2000). *Disaffected Democracies*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Schoon, I. & Cheng, H. (2011). Determinants of political trust: A lifetime learning model. *Developmental Psychology*, 47(3), 619-631.
- Solé-Ollé, A. & Sorribas-Navarro, P. (2018). Trust no more? On the lasting effects of corruption scandals. *European Journal of Political Economy*, 55, 185-203.
- van der Meer, T. & Dekker, P. (2011). Trustworthy states, trusting citizens? A multilevel study into objective and subjective determinants of political trust. In: Zmerli, S. & Hooghe, M., (Eds.), *Political trust: Why context matters* (pp. 95-116). Essex: ECPR Press.
- Van Roosbroek, S. (2006). Vertrouwen in de overheid. In: Van Roosbroek, S. & Van de Walle, S., (Eds.). *Werken aan de overheid: De mening van de burger* (pp. 17-20). Leuven: Instituut voor de Overheid.